

dny. Hitler spáchal sebevraždu a vyvlekl se z odpovědnosti.“ „V hlubokém pohnutí se rozcházíme,“ zakončil své hlášení.⁸⁶

Willy Brandt na německou půdu opět vstoupil až v listopadu 1945. Norské noviny *Arbeiderbladet* ho vyslaly s úkolem informovat o norimberském procesu s válečnými zločinci. On se však neomezil na pozorování procesu, nýbrž podnikl vícero cest zničenou zemí. Po návratu do Osla shrnul své dojmy v knize, která vyšla v létě 1946 pod názvem *Forbrytere og andre tyskere* (Zločinci a jiní Němci). V kampaních šedesátých let ji jeho pomlouvači z radikálně pravicového a národně konzervativního tábora překřtili na „Němci a jiní zločinci“ a její obsah zcela překroutili: výtka zněla, že emigrant Brandt chce Němce hnát ke kolektivní odpovědnosti za válečné zločiny nacionálního socialismu. Jemu šlo přitom právě o to, aby odmítl teze britského diplomata lorda Roberta Gilberta Vansittarta a ukázal, že existovalo i „jiné Německo“, a všechny Němce proto za zločince označit nelze.⁸⁷

„Včera bylo chladno a přšelo, ale dnes je jaro. Zcela jedinečné jaro, ne jen tak ledajaké, ale jaro přinášející mír. Ejchuchu, jaká je to nádhera!“ Když si Astrid Lindgrenová 1. května 1945 zapsala tato slova do deníku, mír sice ještě nezavládl, ale konec války byl na dohled. Sedmatřicetiletá Lindgrenová žila s manželem a dvěma dětmi ve Stockholmu a pracovala na oddělení dopisové cenzury ve švédské zpravodajské službě. Až na pár povídek ještě nic nevydala, ale pro dceru Karin už vymyslela postavu Pipi Dlouhé punčochy a začala příběh sepisovat. Kniha vyšla koncem roku 1945 a autorku proslavila.

Večer 1. května, ve stejnou dobu, kdy Willy Brandt hovořil před skupinou mezinárodních socialistů, seděla Astrid Lindgrenová u rádia a poslouchala zprávu z říšského vysílače Hamburk o Hitlerově smrti. „Je to historický okamžik,“ poznamenala si. „Hitler je mrtvý. Hitler je mrtvý. Mussolini je také mrtvý. Hitler umřel ve svém hlavním městě, v jeho ruinách, v ruinách svého města a v hromadách suti (...) Sic transit gloria mundi!“⁸⁸

2. května 1945

V noci na 2. května, mezi 0.50 a 1.50 ráno, končil program Velko-německého rozhlasu, vysílajícího z berlínské Masurenallee, těmito slovy: „Zdravíme všechny Němce a připomínáme si památku statečných německých vojáků na souši, na vodě a ve vzduchu. Vůdce je mrtev, ať žije říše.“¹ U velké většiny německého obyvatelstva jako by zpráva o Hitlerově smrti nezbudila smutek, nýbrž spíše lhostejnost. „To, co slyší, přijímají už jen s pokrčením ramen,“ poznamenal si sedmnáctiletý hrabě Christian von Krockow, který zažil konec války jako voják v Dánsku.² Důstojník generálního štábu Gerd Schmückle, který se koncem šedesátých let stal generálem bundeswehru a zástupcem vrchního velitele NATO v Evropě, rozhlasovou zprávu poslouchal v hostinci v tyrolské vesnici Hinterriß. „Kdyby se místo této zprávy objevil ve dveřích hostinský a oznámil, že mu pošle zvíře ve stáji, účast by nemohla být menší,“ vzpomínal. „Pouze jeden mladý voják vyskočil, natáhl pravici a zakřičel: ‚Heil vůdci!‘ Všichni ostatní dál pojídali polévku, jako by se nic podstatného nestalo.“³

Vůdcův mýtus, který po atentátu z 20. července 1944 nakrátko zažil renesanci, v posledních měsících války razantně ochaboval. Spolu s ním pozbyl významnou část přitažlivosti i nacionální socialismus. Kouzlo vyprchalo, kletba byla prolomena. „Zdejšími lidem je úplně jedno, jestli Hitler, kdysi tak zbožňovaný, milovaný vůdce, ještě žije, nebo už je mrtev. Svou roli dohrál,“ konstatovala 2. května Ursula von Kardorffová a dodala: „Jeho vinou zemřely miliony – teď kvůli jeho smrti nebudou miliony truchlit. Jak rychle pominula jeho říše plánovaná na tisíc let.“⁴

Velmi podobně vylíčila reakci svého okruhu známých novinářka Ruth Andreasová-Friedrichová, jež za války jako členka berlínské odbojové

skupiny pomáhala těm, které režim pronásledoval: „Hitler je mrtev! A my – my děláme, jako by se nás to netýkalo, jako by se jednalo o nejbezzvznamnějšího člověka na světě. Co se změnilo? Nic! Jen to, že jsme v pekle posledních dní na pana Hitlera zapomněli. Třetí říše se rozplynula jako přízrak.“⁵

Ve své knize *Berliner Aufzeichnungen 1945* (Berlínské zápisky 1945) popsala hudebnice a spisovatelka Karla Höckerová příhodu, kterou zažila v noci na 2. května v berlínském protiletectkém krytu: Když se společnost v krytu konečně uklidnila, objevil se místní důvěrník NSDAP a „podivně chladným hlasem“ oznámil: „Vůdce je prý mrtev.“ „No tak dobrý,“ prohlásila jedna žena a v odpověď jí zazněl „slabý smích“.⁶

Také osmnáctiletá školačka, která vyrostla v sociálnědemokratické rodině v Hamburku-Barmbeku, si ráno 2. května cestou do školy všimla: „Zvláštní, že nikdo nebrečel ani nevypadal smutně, i když už přece milovaný, uctíváný vůdce, v němž ti hlupáci viděli skoro Boha, nebyl naživu (...) Tohle tedy bylo to zapřísažené národní společenství, které jemu, vůdci, chtělo obětovat vše!“ V její dívčí škole se ovšem objevily rozdílné reakce. Když ředitel po smuteční řeči v aule nechal zahrát *Píseň Němců* a *Píseň Horsta Wessela*, některé spolužačky plakaly. „Jak je tohle možné!! To mají být nadaní a chytrí lidé!! K smíchu!“⁷

Mezi zajatými generály v Trent Parku vyvolala Hitlerova smrt 2. května řadu rozhovorů. A i zde se názory rozcházely. „Vůdce“, shodla se většina, byl muž s „velkými zásluhami“ o německý národ, „historická osobnost“, jíž dějiny „dají teprve později za pravdu“. Tragicky ovšem ztroskotal, protože se obklopil „neschopnými zločinci“. Jiní, očividně v menšině, si mezitím uvědomili, že sloužili systému, který se prohřešil „proti všem mravním zákonům“: „Chytám se jen pořád za hlavu, že jsme takovému šílenci naletěli.“⁸

Kapitán Ernst Jünger, který po spojenecké invazi začátkem června 1944 opustil velitelský štáb vojenského guvernéra v Paříži a v září, na dovolené jako člen Führerreserve, tedy vysoký důstojník v záloze, se vrátil do Kirchhorstu u Hannoveru, si 1. května 1945 zapsal do deníku: „Večer v rozhlase oznámili Hitlerovu smrt, která je temná jako mnohé, co ho obestírá. Měl jsem dojem, že tento muž, podobně jako Mussolini, se už dávno stal loutkou, s níž pohybují jiné ruce, jiné síly. Stauffenbergova bomba ho sice nepřipravila o život, o auru však ano; bylo mu to slyšet i na hlase.“⁹

Nemálo lidí pocítilo úlevu, že s Hitlerovou smrtí se bezprostředně přiblížil i konec války. Diplomát Erwin Wickert, který pracoval jako rozhlasový atašé na německém velvyslanectví v Tokiu, vzpomínal na pocit, jako by ho zbavili těžkého břemene: „Teď už nahoře nebyl nikdo, kdo by dál válčil a proti jehož rozkazu se nešlo odvolat. Nechci to nazývat radostí, ale byla to zvláštní, zcela nezvyklá lehkost.“¹⁰

Oproti tomu fanatické hitlerovce, kteří až do konce věřili slibům o „záračných zbraních“ a „konečném vítězství“, Hitlerova smrt šokovala. K nim se obrátil šéfredaktor listu *Hamburger Zeitung* Hermann Okraß v nekrologu publikovaném 2. května pod nadpisem „Rozloučení s Hitlerem“. „Odešel velikán tohoto světa,“ napsal, který „chtěl pro svůj národ to nejlepší“, a proto jej lidé „také tolik milovali“. V Adolfu Hitlerovi se spojily „nejkrásnější ctnosti, nejvroucnější přání, nejušlechtlejší touha, celá krásná vůle našeho národa“. Rozsudek nad ním je proto možné „směle přenechat světovým dějinám“.¹¹

Nezřídka se smutek nad ztrátou milovaného „vůdce“ mísil se sebelítostí. Šestadvacetiletá studentka germanistiky Lore Walbová si 2. května zapsala: „On má nyní klid, pro něj je to takhle jistě nejlepší. Ale my? My jsme opuštění a vydaní všemu napospas a v životě nemůžeme obnovit, co tato válka zničila.“ Podle ní chtěl Hitler původně uskutečnit „pozitivní myšlenky“ a ve vnitřní politice se odehrálo „mnoho dobrého“, ale v zahraniční politice a jako nejvyšší velitel zcela selhal: „A národ teď musí pykat. Kdyby se toho dožil tatínek!“¹² A stejně stará písárka z Hamburku si téhož dne poznamenala: „Náš vůdce, který nám tolik sliboval, dosáhl toho, co ještě žádný německý vládce nedokázal, zanechal po sobě zcela zničené Německo (...), miliony nechal zemřít, zkrátka docílil strašlivého chaosu. A my, ubohý lid, si to zase vychutnáme až do dna.“¹³

V obdobných stížnostech se zrcadlila ambivalentnost pocitů, s níž mnoho někdejších Hitlerových stoupců zprávu o jeho smrti přijalo. Zbožná důvěra, kterou mu dlouhá léta projevovali, se nyní přetavila ve zklamání a vztek. Nebo také v cynismus, jako u devatenáctileté Eriky Assmusové, kdysi nadšené vedoucí nacistického dívčího oddílu z pobaltského letoviska Ahlbeck na ostrově Usedom, jež se 2. května nacházela s rodinou na útěku do Wismaru. Počáteční bolesti, kterou pocítila kvůli ztrátě nadějí vkládaných do Hitlera, vystavila chladný protiúčet: „Firma zkrachovala.

Zakladatel se odporoučel a zanechal ji v bryndě. Takhle to v ní přece nechodí! S tímhle do podnikání nešla! Znenadání se smutek mění v cynismus, výrazový prostředek podvedených a zoufalých.“¹⁴ Ve Spolkové republice si Erika Assmusová pod pseudonymem Carola Sternová udělá jméno jako jedna z nejvýznamnějších levicově liberálních novinářek.

Když šestnáctiletý člen Hitlerjugend Lothar Loewe, patřící s mnoha dalšími vrstevníky k posledním mobilizovaným členům Volkssturmu v Berlíně, uslyšel ve Velkoněmeckém rozhlasu v Masurenallee zprávu o Hitlerově smrti v bunkru, necítil nic než silný pocit vnitřní prázdnoty a bezradnosti: „Co teď, pomyslel jsem si, kdo teď bude Německu vládnout, co bude s námi, Hitlerjugend bez Hitlera?“¹⁵ Ve Spolkové republice se Lothar Loewe coby korespondent ARD ve Washingtonu, Moskvě a Východním Berlíně stane jedním z nejznámějších televizních novinářů.

Za malou skupinu Hitlerových odpůrců, kteří pohromu už dlouho předpovídali, hovořil soudní inspektor Friedrich Kellner z hornohessenského městečka Laubach, když krajanů upomínal, aby nesvalovali veškerou vinu na Hitlera a jeho bandu. Za katastrofu spoluzodpovídá každý z milionů straníků. Kellner, před rokem 1933 člen SPD, si počátkem druhé světové války začal vést deník. V deseti notesech den po dni zaznamenával, co náhodou zaslechl nebo co mu donesli známí. Kritická četba nacionálně-socialistického tisku mu umožnila prohlédnout lži propagandy a udělat si výstižný názor na zločinecký charakter režimu. V reakci na zprávu o Hitlerově smrti si poznamenal: „Nejohavnější ze všech politických systémů, ojedinelý führerův stát, dospěl k zaslouženému konci. Navěky se zapíše do dějin, že německý národ nebyl schopen z vlastní iniciativy setřást nacionálně-socialistické jho. Ke skoncování s nacionálně-socialistickým bludařstvím a plány na dobytí světa bylo potřeba vítězství Američanů, Angličanů a Rusů.“¹⁶

Podobně zněla bilance Williama Shirera ze 2. května: „Válka, jež toho tolik zničila a téměř skončila porážkou, končí totálním vítězstvím. Mussolini visí na milánské piazze. Hitler je mrtev, bezpochyby zahynul vlastní rukou (...) S těmito dvěma muži, kteří formovali a vedli fašismus, se tento režim pohrbívá, režim, který málem zachvátil náš svět, který jej téměř zničil a přinesl nesmírné utrpení více lidem než jakékoli jiné hnutí v lidských dějinách.“¹⁷

V noci na 2. května zachytila rádiová základna sovětské 79. gardové divize v Berlíně radiogram v ruském jazyce. „Haló, haló! Hovoří padesátý šestý německý tankový prapor. Prosíme, zastavte palbu. V nula hodin padesát minut berlínského času posíláme parlamentáře na Postupimský most. Rozpoznávací znamení: bílý prapor. Čekáme na odpověď.“ Odpověď přišla zakrátko: „Rozumíme vám, rozumíme vám. Vaši žádost hlásíme nadřízenému veliteli.“¹⁸ Generálplukovník Vasilij Čujkov následně rozkázal pozastavit na označeném místě přechodu bojové akce a pro přijetí parlamentářů určil důstojníka svého štábu a tlumočníka. Ještě jednou důrazně nařídil, že je možné vyjednávat jen o bezpodmínečné kapitulaci a ani o píď nelze slevit z požadavku, že Němci musejí ihned složit zbraně.

Na německé straně už mezitím dospěli k názoru, že pokračovat v boji v říšském hlavním městě nemá smysl a nezbyvá než kapitulovat. Večer 1. května, kolem 23.00, svolal velitel německého LVI. tankového sboru a poslední berlínský bojový velitel generál Helmuth Weidling všechny dostupné velitele oddílů na své bojové stanoviště do Bendlerblocku. Když oznámil Hitlerovu smrt a zdůvodnil nutnost kapitulace, „mezi muži se ozvalo zasténání“, uvádí očitý svědek. I ty, kdo dávno věděli či tušili, že konec se bezprostředně blíží, konfrontace s realitou přemohla: „Všem se jim zhroutil svět.“¹⁹

Nakonec všichni velitelé s Weidlingovým rozhodnutím souhlasili. Theodor von Dufving, který už předchozího dne doprovázel generála Krebse na jeho misi, byl pověřen nabídku kapitulace doručit. V doprovodu tlumočníka a vojáka nesoucího bílou vlajku se vydal na cestu na smluvené místo. Na rozdíl od předešlého dne tentokrát vyjednávání netrvalo dlouho. Sovětský zástupce plukovník Semčenko prohlásil, že má od svého vrchního velení plnou moc, aby nabídku kapitulace přijal. Němcům přislíbili „čestné podmínky“: důstojníci si měli ponechat „příruční chladné zbraně“ (kordy nebo dýky, ale žádné pistole) a každý si směl vzít tolik příručních zavazadel, kolik unesl. Kromě toho se sovětská strana zavázala převzít „ochranu civilního obyvatelstva a péči o raněné“. Co se týče okamžiku kapitulace Berlína, Dufving upozornil, že téměř všechna telekomunikační spojení byla zničena a ke stále ještě bojujícím svazům je třeba vyslat vojenské spojky, což potrvá alespoň tři čtyři hodiny. Začátek příměří tak stanovili na 6.00. Kolem 3.00 se Dufving vrátil do Bendlerblocku a informoval shromážděné o výsledku vyjednávání.²⁰

Po skončení bojů v Berlíně 2. května 1945: Berlíňané si ukrájí kusy masa z koňské mršiny.

Mezi 5.30 a 6.00 opustil Weidling společně se svým štábem Bendlerblock a vydal se do zajetí. Dovedli ho do Čujkovova hlavního stanu na adrese Schulenburgring 2 ve čtvrti Tempelhof. Ujistil je, že už vydal rozkaz k zastavení bojových akcí; kvůli špatnému spojení ovšem nemůže zaručit, že jeho povel pronikl ke všem dosud bojujícím jednotkám. Na Čujkovovo přání napsal Weidling v 7.50 na papír formální rozkaz ke kapitulaci: „30. 4. 1945 si vůdce vzal život a nás, kteří jsme mu přísahali věrnost, tím nechal na holičkách. Stále věříte, že musíte z vůdcova rozkazu bojovat o Berlín, ačkoli nedostatek těžkých zbraní a střeliva a celková situace nasvědčují tomu, že boj nemá smysl. Každou hodinou, kdy dále bojujete, se prodlužuje strašlivé utrpení berlínského civilního obyvatelstva a našich raněných. Každý, kdo ještě teď padne v boji o Berlín, se obětuje nadarmo. Ve shodě s vrchním velením sovětských vojsk vás proto vyzývám, abyste boj ihned zastavili.“²¹

Mladý sovětský politruk německého původu, tehdy dvacetiletý Stefan Doernberg, rozkaz opsal na cestovním psacím stroji. Spolu se svými židovskými rodiči emigroval roku 1935 do Sovětského svazu; po německém napadení SSSR v roce 1941 se dobrovolně přidal k Rudé armádě a během vyjednávání o kapitulaci sloužil jako tlumočník. (V NDR posléze udělal kariéru jako historik.)²² S kopií rozkazu o kapitulaci zavezli Weidlinga do studia v Johannisthalu v okrsku Treptow-Köpenick, kde text nahráli a následně v Berlíně rozhlásili prostřednictvím vozů s reproduktorem.²³

Boje v jednotlivých ohniscích přesto pokračovaly i 2. května. Především jednotky SS ještě kladly urputný odpor. Kolem 17.00 konečně nastalo všeobecné příměří. Všude se shromáždily zbytky poraženého wehrmachtu a nastoupily dlouhou cestu do válečného zajetí. „Mnozí vojáci měli na hlavě helmu, která dnes vypadala poněkud nesmyslně,“ všimla si sovětská tlumočnice Jelena Rževská. „Kráčeli celí zničení, oklamaní, se zčernalými tvářemi. Někdo zkroušeně přihrbený, jiný se zjevnou úlevou; ale nejčastější byl stav naprosté zdrcené netečnosti.“²⁴ Generál Weidling byl 8. května s dvanácti dalšími příslušníky wehrmachtu a SS letecky dopraven do Moskvy, pobýval v různých vězeních a v únoru 1952 s ním proběhl proces. Byl odsouzen k 25 letům vězení. V listopadu 1955 zemřel v nemocnici Lubjanky; jako příčina smrti bylo uvedeno srdeční selhání.²⁵

Pomalu, s ustrašenými, rozrušenými tvářemi se Berlíňané vynořovali ze sklepů, kde strávili dlouhé dny ve stísněném prostoru, bez elektriny, plynu a vody. Naskytla se jim hrozivá podívaná: na nebi visela černá mračna kouře, tu a tam stále zuřily požáry a bortily se fasády. Domy byly zničené, mezi haldami trosk ležela těla padlých vojáků – Rusů a Němců. Rozstřílené tanky, převržená děla, vyhořelé tramvaje svědčily o prudkosti proběhlých bojů. Všude kolem se válely i mršiny koní a sloužily Berlíňanům jako vítané obohacení jídelníčku.

Novinářka Margret Boveriová, která se na rozdíl od své kolegyně Ursuly von Kardorffové neuchýlila do jižního Německa, nýbrž zůstala ve svém bytě na charlottenburské Wundtstraße, ráno 2. května slyšela, že se rozděljuje koňské maso. „Běžela jsem tam a našla na chodníku rozpůleného, ještě teplého koně a kolem dokola muže a ženy s noži a sekerami, jak si uřezávají kusy. Vytáhla jsem tedy kapesní nožik, vybojovala si místo a řezala taky. Snadné to nebylo. Získala jsem čtvrtinu plíce a kus stehna, na němž ještě byla srst, a zakrvácená jsem odešla.“²⁶